

Література:

1. Бакалінська О. О. Добросовісність і розумність в цивілістичній концепції здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав [Електронний ресурс] / О. О. Бакалінська // Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право. — 2011. — Вип. 3(11). — Режим доступу: <http://visnyk-psp.kpi.ua/uk/2011-3/31.pdf>
2. Бошно С. В. Доктринальные и другие нетрадиционные формы права / С. В. Бошно // Журн. рос. права. — 2003. — № 1. — С. 82-91.
3. Постанова Вишого господарського суду України від 6 березня 2007 р. у справі № 10/137 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/506302>
4. Белкін М. Л. Застосування принципу розумності в господарських та цивільних спорах [Електронний ресурс] / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Вісник господарського судочинства. — 2009. — № 1. — Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/227-gosp-prava/14565-2011-01-18-05-27-05.html>
5. Отраднава О. А. Принципы справедливости, разумности, добросовестности в недоговорных обязательствах, возникающих из нанесения вреда в гражданском праве Украины / О. А. Отраднава // Альманах цивилистики : Вип. 2. — Киев : Правова єдність, 2009. — С. 382-384.

Притика Ю. Д.

д.ю.н., професор,

*професор кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету ім. Т. Шевченка*

ПОЄДНАННЯ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ЗАСАД В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Поєднання публічних та приватних засад в цивільному процесі — це відображення сучасного етапу розвитку цієї галузі права, яке має своїм корінням історичні підходи до з'ясування сутності цивільної юрисдикції. Пошук оптимальних варіантів їх співвідношення надає можливість збалансувати інтереси держави та громадянина в системі здійснення правосуддя у цивільних (приватних) спорах та дозволяє забезпечити ефективний захист прав та інтересів громадянина.

Нове розуміння ролі приватноправового регулювання в цивільному процесі, пов'язане з більшою реалізацією принципів диспозитивності, змагальності, відмови від активної участі суду в процесі доказування, збільшення ролі нотаріату, альтернативних способів вирішення спорів, удосконалення системи приватноправової юрисдикції, що, в комплексі, сприяє підвищенню ефективності вітчизняної системи цивільної юрисдикції.

Сучасний цивільний (в широкому розумінні цивілістичний) процес уявляє собою складну інтегративну систему пов'язаних між собою елементів, серед яких посилюється вага та значення приватноправових механізмів регулювання суспільних відносин, які ґрунтуються на засадах децентралізації, координації, автономізації суб'єктів. Поява приватноправових елементів в процесі надає цивільному судочинству властивостей саморегульованої системи в якій публічні засади формують базу системи, забезпечують її стабільність, а приватні — забезпечують її розвиток, адаптацію до сучасних потреб суб'єктів цивільного обігу. Приватні елементи цивільного процесу визначають систему побудови взаємовідносин між окремими особами, судом та іншими учасниками процесу.

В цьому аспекті підтримується висловлена в літературі позиція, відповідно до якої цивільне право розглядається як стрижень всього матеріального приватного права, а цивільне процесуальне право є основою всього процесуального права. Так, Дж. Мериман зазначає, що цивільний процес займає центральне та основне місце, а спеціальні процесуальні системи — навіть кримінальний процес — мають тенденцію до розвитку як моделі цивільного судочинства [1]. В вітчизняній науці цивільного процесуального права таке розуміння конститутивної ролі цивільного процесу знайшло підтримку в працях В.В. Комарова, С.Я. Фурси, Р. М. Мінченко, М.П. Курило. Єдність цивілістичного процесу в Україні обумовлена історичними передумовами його розвитку, схожістю процесуального інструментарію та типологією судочинства, що відображають самотні етапи його становлення, особливості організації судової влади як результат розвитку національної правової культури, доктрини і практики, різноаспектну характеристику предметів розгляду, повноважень та інституційної структури, які визначають спільність і відмінність елементів механізму розгляду правових спорів, закономірності сучасного стану процесуальних форм і тенденції їх перетворення.

Повертаючись до проблематики інституціонального аналізу змісту публічних та приватних складових цивільного процесу, слід зазначити, що правосуддя в цивільних справах, перш за все, уявляє собою владну діяльність юрисдикційних органів спрямовану на застосування загальних нормативних приписів до конкретних приватно-правових відносин через ухвалення правозастосовного акту індивідуального характеру. При цьому головний обов'язок суду як суб'єкту процесуальних правовідносин забезпечити право особи на справедливий та публічний судовий розгляд справи в

розумний строк. Публічні засади цивільного процесу України відтворюють міжнародний процесуальний публічний порядок, який створюють міжнародні стандарти, принципи, норми, що гарантують справедливий судовий розгляд. Таким чином, змістом публічно-правових елементів в цивільному процесі є: а) забезпечення розгляду юридичної справи судом та врегулювання спірних матеріально-правових правовідносин шляхом ухвалення правозастосовного акту індивідуального характеру; б) гарантування дотримання та забезпечення обов'язкових стандартів справедливого судового розгляду, зокрема, права на доступ до суду, верховенства права, принципів правової визначеності та пропорційності.

В свою чергу приватні елементи цивільного процесу уявляють собою можливість учасників процесу самостійно, автономно, на свій розсуд та незалежно визначати юридично значимі умови здійснення процесуальних прав, а також можливість безперешкодно вступати в цивільні процесуальні відносини як вертикального, так і горизонтального характеру.

Досліджуючи механізм взаємодії публічного та приватного в цивільному процесі можна прослідкувати певні закономірності, які характеризують це складне явище. Аналіз основних інститутів цивільного процесу дає можливість говорити про те, що в більшості процесуальних інститутів прослідковується поєднання публічних та приватних засад, але ступінь привілеювання одних над іншими є різним, наприклад, приватні диспозитивні елементи яскраво проявляються на етапі ініціювання провадження по справі і є мінімальними на стадії ухвалення судового рішення[2]. Принцип змагальності як механізм реалізації ініціативи учасників провадження, спрямований на досягнення приватних інтересів, зокрема, задоволення матеріально-правової вимоги позивача, є також проявом такого поєднання.

Конвергенція приватної складової знайшла своє втілення в ряді норм Цивільного процесуального кодексу України, які гарантують свободу в укладенні процесуальних договорів, що є відтворенням загальновідомого в цивільному праві принципу свободи договору.

Більш того, майбутнє у еволюції цивільного процесу пов'язано з розвитком приватноправових засад в методах судового захисту, які реалізуються через різноманіття судових процедур, зокрема, медіативних [3].

З огляду на зазначене виникає запитання в яких сферах сучасного цивільного процесу знаходить активний прояв приватна складова? На наш погляд, можна виділити наступні форми реалізації

приватного елемента: а) прояв диспозитивності як принципу та методу цивільного процесу; б) контрактуалізація цивільного процесу; в) існуванні різних механізмів вирішення спорів, юрисдикція яких розмежовується за допомогою застосування приватних засад; г) запровадження інституту судового контролю за компетенцією недержавних юрисдикційних органів; д) реалізація приватних засад через розширення системи альтернативних методів вирішення та врегулювання юридичних конфліктів та спорів.

Коротко зупинимось на характеристиці згаданих форм. Дослідження диспозитивності в цивільному процесі на науковому рівні активно ведеться вже багато років. Диспозитивність головної рушій цивільного процесу як саморегулюючої системи, яка характеризується тим, що, процесуальні правовідносини виникають, змінюються та припиняються, головним чином, за ініціативою безпосередніх учасників спірних матеріальних правовідносин. В межах провадження по справі в суді учасники спірних матеріальних правовідносин можуть розпоряджатися процесуальними правами і така можливість реалізується за допомогою суду.

Разом з широким закріпленням диспозитивних засад в нормах цивільного процесуального права, процесуальне законодавство містить певні імперативні обмеження диспозитивності, коли закон відкидає можливість здійснення суб'єктом процесуальних відносин певних юридичних дій на свій розсуд. ЦПК України містить правила, відповідно до яких здійснення диспозитивних прав ставиться в залежність від волі іншого суб'єкта процесуальних відносин, а також правила, які передбачають обмеження диспозитивності судом.

Стосовно диспозитивності як правового явища варто підтримати думку А. Плешанова, який зазначає, що її сутність проявляється через наступні ключові ідеї: ідеї особистої автономії, ідея пов'язаності суду із волевиявленням сторін, ідеї свободи розсуду сторони при використанні процесуальних ресурсів, спрямованих на отримання судового захисту, ідеї підвищення активності сторін в процесі захисту, ідеї поліморфізму (використання спрощених процесуальних форм), ідеї диференціації судових процедур [4].

Отже, реалізація диспозитивності в цивільному процесі має на меті забезпечення ефективного системного саморегулювання там де це виправдано з точки зору досягнення завдань цивільного судочинства та створення розумного балансу загальних та приватних інтересів.

Цивільне процесуальне законодавство надає учасникам судового розгляду справи можливість самостійно вирішувати питання про укладення угод з приводу процесу (процесуальних договорів) [5].

Такі процесуальні угоди є проявом спільної реалізації суб'єктами одного із декількох варіантів можливої поведінки. Вартим до уваги може бути досвід та судова практика Франції [6] та ФРН [7], процесуальне законодавство яких передбачає існування декількох різновидів процесуальних угод. Узагальнюючи можна виділити три групи угод з приводу процесу: угоди, які стосуються майбутнього спору та спрямовані на запобігання виникненню судового розгляду (досудові мирові угоди, арбітражні та третейські угоди, угоди про застосування медіації, угоди, які стосуються пред'явлення позову, угоди, які врегульовують порядок судового розгляду); угоди, які стосуються спору, що вже виник (угоди, які стосуються порушення справи, угоди, що укладаються під час судового розгляду, угоди, які стосуються обмеження перегляду судового акту); угоди, які укладаються на стадії виконання судового рішення, наприклад, мирового угода в процесі виконання. Деякі з цих угод відомі процесуальному праву України, але рівень контрактualізації вітчизняного цивільного процесу наразі є незадовільним.

Поряд з судовою формою захисту порушених цивільних прав та інтересів існують інші юрисдикційні форми, а також самозахист. Рішення питання про те в якому юрисдикційному органі буде вирішуватись конкретний спір здійснюється за допомогою інститутів юрисдикції та підсудності. Юрисдикція уявляє собою систему норм, які регулюють механізм розподілу юридичних справ між різними юрисдикційними органами. Юрисдикція є інститутом публічного права, а її норми носять імперативний характер. Підсудність є також публічним елементом процесу і є механізмом розподілу юридичних справ між однорівневими ланками судової системи. Разом з цим, проявом приватних елементів в цих інститутах є договірна та альтернативна юрисдикція та підсудність. Так, підвідомчий судам приватно-правовий спір може бути переданий на розгляд третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу, для чого сторони укладають третейську (арбітражну) угоду. Крім того, вітчизняне процесуальне законодавство та Закон України «Про міжнародне приватне право» регулюють міжнародну договірну підсудність. Договірна підсудність передбачає можливість для певної категорії справ бути переданим за угодою сторін на розгляд іншого суду, ніж той, який вказаний в законі як основний. Така згода

сторін оформлюється пророгаційною (дерогаційною) угодою про підсудність (міжнародну підсудність).

Цивільний процес є складною системою пов'язаних між собою елементів, посилення деяких з яких вимагає контролю з боку інших з метою забезпечення рівноваги поєднання публічного і приватного. Одним із таких механізмів є судовий контроль за компетенцією недержавних юрисдикційних органів, який реалізується в провадженнях у справах про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, а також у провадженнях про надання дозволу на виконання іноземних арбітражних рішень.

В Україні в останні часи все більшого розповсюдження набуває практика використання для вирішення приватних спорів різноманітних альтернативних методів врегулювання правових конфліктів. В багатьох розвинутих країнах використання таких приватних форм вирішення та врегулювання конфліктів, вільних від публічних засад, призвело до зменшення звернень до судів, а, отже, до розвантаження судової системи. Така ситуація пояснюється певними перевагами як юридичного, так і економічного характеру. Головним критерієм у виборі альтернативних способів захисту прав та інтересів є економічна ефективність, а відправною точкою для пошуку альтернативи — приватні інтереси сторін.

Таким чином, поєднання публічних та приватних засад є однією із головних тенденцій розвитку сучасного цивільного процесу, яка характеризує його як саморегульовану систему та визначає напрями оптимізації механізму забезпечення захисту прав (інтересів) громадян та юридичних осіб в порядку цивільного судочинства.

Література:

1. Merryman J.H., Perez-Perdomo R. The civil law tradition: an introduction to the legal system of Europe and Latin America. 3rd ed. Stanford, California. 2000

2. Курочкин С.А. Частные и публичные начала в цивилистическом процессе/Курочкин С.А.; науч. ред. В.В. Ярков. — М.: Инфотропик Медиа, 2012. — 560 с.

3. Сахнова Т.В. Судебные процедуры (о будущем цивилистического процесса) // Арбитражный и гражданский процесс. — 2009. — № 3

4. Плешанов А.Г. Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции. М., 2002.

5. Рожкова М.А., Елисеев Н.Г., Скворцов О.Ю. Договорное право. Соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения. — М.: Статут, 2008. — 525 с.

6. Кадые Л. Соглашение относительно процесса во французском праве (о контрактации разрешения споров) /Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. — 2007. — № 6

7. Брановицкий К.Л. Процессуальный договор в доктрине гражданского процесса ФРГ//Арбитражный и гражданский процесс. — 2010. — № 2.

Андронов І. В.

к.ю.н., доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до положень п. 9 ст. 129 Конституції України обов'язковість рішення суду віднесено до основних засад судочинства.

Погляди вчених на сутність обов'язковості судового рішення різняться.

Обов'язковість судового рішення в юридичній літературі нерідко розглядається як принцип судочинства [1, с. 160-173], при цьому, як стверджує В.А. Кройтор, принцип обов'язковості рішень суду не слід плутати з обов'язковістю як однією з ознак (характеристик) інституту законної сили судового рішення [2, с. 150].

Інші автори розглядають обов'язковість виключно у її взаємозв'язку з законною силою судового рішення, розглядаючи її: як властивість законної сили судового рішення наряду з іншими властивостями, такими як виключність, преюдиційність, реалізованість тощо [3, с. 27-45], доходячи до ототожнення обов'язковості з законною силою судового рішення, яка, в свою чергу породжує такі правові наслідки законної сили як незмінність, неспростовність, виключність, преюдиційність, реалізованість [4, с. 113]. Деякі автори наголошують на тісному зв'язку між обов'язковістю та реалізованістю судового рішення, що набрало законної сили, по суті, ототожнюючи їх, називаючи одне проявом іншого [5, с. 34].

Також відсутня єдність думок науковців й щодо сфери поширення дії обов'язковості судового рішення. Так, О.З. Хотинська доходить висновку, що рішення суду є не просто фінальним процесуальним документом, воно є правозастосовним актом особливого компетентного державного органу; в силу цього з судовим рішенням, яке вступило в законну силу, зобов'язані рахуватись